

Casuaris feb. 1951

De betekenis van geestelijke verzorging

In de verschillende units van het Penitentiair Complex Scheveningen zijn diverse geestelijk verzorgers werkzaam: de pater, de humanist, de dominee en op een aantal plaatsen ook de imam (voor de Moslims) en de pandit (voor de Hindoes). Voor Joodse gedetineerden kan een beroep worden gedaan op de rabbi die vanuit Amsterdam beschikbaar is voor de inrichtingen in het land.

Deze geestelijk verzorgers representeren een geestelijk veelstromenland in onze samenleving.

In mijn bijdrage aan dit nummer van de Casuaris wil ik graag een paar aspecten van ons werk nader toelichten.

Allereerst wil ik ingaan op de vraag waarom er geestelijke verzorging is binnen de inrichtingen. Voor ons werk kan een drievoudige basis worden genoemd.

In de eerste plaats is er een wettelijke basis. Die ligt verankerd in de grondwet en houdt in dat ieder in ons land het recht heeft zijn godsdienst of levensovertuiging individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden en te beleven. In de tweede plaats is de geestelijke verzorging een onderdeel van de zorg voor gedetineerden. Als iemand gedetineerd is, is er enerzijds zorg nodig voor de lichamelijke en psychische dimensie van het bestaan, maar anderzijds ook voor de godsdienstige en levensbeschouwelijke dimensie.

De detentie kan gepaard gaan met diepgaande levens- en zinvragen. Niet altijd zijn die zo direct voor het oog waarneembaar. Maar in het vertrouwenscontact tussen de geestelijk verzorger en de gedetineerde komen deze vragen vaak wel in de loop van de gesprekken naar voren.

Geestelijk verzorgers zijn er, gezien hun functie en hun scholing en vanuit het ambt dat zij bekleden, voor toegerust om met mensen het innerlijk van hun leven te delen.

In de derde plaats ligt een basis voor het werk van de geestelijke verzorging gelegen in de levensbeschouwelijke traditie waar zij deel van uitmaken. Geestelijk verzorgers staan niet op zichzelf, maar zij zijn vertegenwoordigers van herkenbare tradities van denken en geloven, namens wie zij hun werk binnen de inrichtingen doen.

Het gaat daarbij om een zorg vanuit geloofs- en levensbeschouwelijke gemeenschappen die zich over de muren van de Penitentiaire Inrichting heen uitstrekt.

Het werk wordt gedaan in verschillende vormen: individuele gesprekken, kerkdiensten en groepsgesprekken.

Velen hebben buiten geen contact met een kerk of een levensbeschouwelijke organisatie. Maar binnen zijn er veel vragen, opgeroepen door het bewustzijn van de levenssituatie en de detentiesituatie. Vragen over geloof, de zin van het leven, gevoelens van twijfel, angst, schuld, onzekerheid in relaties, vragen over de persoonlijke levensgeschiedenis en vragen over de toekomst en een weg naar die toekomst.

De geestelijke verzorging draagt ertoe bij dat het leven van binnenuit wordt opgebouwd. In het persoonlijk leven en in geloof en levensbeschouwing wordt gezocht naar bronnen, naar aanknopingspunten, naar waarden, naar verhalen, symbolen en ervaringen die draagkracht aan het leven kunnen geven. Die een verdieping aan het leven geven. En die ermee verweven kunnen raken. Het gaat erom het leven vitaler te maken en sterker en om zo de zorg om het eigen leven en het leven van anderen beter aan te kunnen.

Aan het werk van de geestelijke verzorging kan worden meegedaan door vrijwilligers van buiten. Ook zij doen dit werk niet op zichzelf, maar ook zij zijn werkzaam vanuit een achterban. Zij laten zien dat er ondanks de muren een gemeenschap is die blijft. Zij kunnen mede-kerkgangers zijn of deelnemen aan groepsactiviteiten. Enkele vrijwilligers van buiten zijn met toestemming van de directies ook individueel werkzaam onder gedetineerden. Regelmatig zijn er met deze vrijwilligers bijeenkomsten met de geestelijk verzorgers om hun ervaringen te bespreken en om hen toe te rusten tot hun werk. Met de vrijwilligers zijn duidelijke afspraken over wat wel en niet is toegestaan binnen een inrichting van justitie. Er wordt door de geestelijk verzorgers nadrukkelijk op toegezien dat zij zich daar ook aan houden.

Tenslotte wil ik in het kader van het werk van de geestelijke verzorging nog noemen de nazorg. In Den Haag zijn vanuit het werk van de geestelijke verzorging enkele nazorgprojecten van de grond gekomen. Het betreft de projecten van de stichting

Exodus: een begeleid woonproject met een woonmogelijkheid voor 10 bewoners, daaraan gekoppeld een werkervaringsproject (een fietsenmakerij) en een open huis als eetcafé. Dit open huis is vijf dagen per week geopend. Men kan er terecht voor een maaltijd en ontmoeting. Daar kunnen de contacten met de geestelijke verzorging na de detentie worden voortgezet. (Gaarne ben ik bereid hierover aan wie dat willen nadere informatie te geven).

Mogelijk kan in een van de volgende nummers op dit nazorgwerk nog wat nader worden ingegaan.

In dit nazorgwerk wordt tot uitdrukking gebracht dat de zorg voor gedetineerden zich niet moet beperken tot de periode van de detentie, maar voor hen die dat nodig hebben ook gericht zal moeten zijn op de periode na de detentie.

ds. J.D.W. Eerbeek

Een paar jaar geleden was ik bezig met de voorbereidingen van de kerstdagen in het huis van bewaring waar ik werkte. Het zou een kerstdienst worden met gedetineerden bezoekers van buiten met daarna ruimte voor ontmoeting met koffie en broodjes. Een aantal gedetineerden had voorgesteld daarbij in ieder geval krentenbollen met roomboter te hebben. Dat herinnerden ze zich nog van vroeger. Vooruitkijkend naar het verloop van de dienst zat ik met één probleem.

In mijn groep zaten enkele jongens van een jaar of 17 van wie ik dacht dat ze door hun gedrag de sfeer in de kerstdienst zouden kunnen verstoren. Als je alleen met ze was ging alles goed en kon je leuk met ze praten. Maar zo gauw ze in een groep kwamen, moesten ze zich uitleven. Zonder zich aan anderen te storen gingen ze dan ongeremd in zichzelf op. Ze konden geen deel zijn van een groter geheel. Binnen de inrichting stonden ze bekend als 'raddraaiers'.

Er werd gezegd: er is geen goed garen met ze te spinnen.

Toen ik idee van de krentenbollen aangereikt had gekregen, leek mij dat een goede mogelijkheid te bieden hen bij de dienst in te schakelen.

Ik riep ze, en zei dat de kerstdienst er aan kwam en dat we daarin met elkaar, ondanks het ingesloten zijn, toch iets van het kerstfeest wilden vieren.

Ik vertelde hen dat er bij een feest in de kerk van alles en nog wat komt kijken. Zeker ook bij ons, omdat we ook nog samen zouden eten.

Ik vroeg hen of ze aan de dienst wilden meewerken als diakenen. Natuurlijk wisten ze niet wat een diaken was. Ik zei hen: als we na de dienst samen eten, is een diaken iemand die zorgt voor de tafeltjes. Die let erop dat alles eerlijk wordt verdeeld. Want het moet niet zo zijn dat er een paar alle krentenbollen nemen en er voor de anderen niets overblijft. We horen er allemaal bij. En het is jullie taak om dat zo ver te krijgen. Ze wilden het doen.

In de dienst zaten ze erbij als 'engelen'.

Een van hen stak de kaarsen aan bij de voorbeden: "voor hen van wie we houden en die er nu niet zijn, bidden wij U...."

Na de dienst pakten ze de rol op die ze gekregen hadden. Het liep goed.

Het was een gezellige sfeer. Ze hadden hun handen vol: broodjes, krentenbollen, koffie, cola,.. Opeens hoorde ik er een roepen: "hee joh, blijf met je poten van die krentenbollen af, je bent niet alleen. We moeten allemaal wat hebben!"

En ik dacht: wat een aanwinsten zouden zij zijn voor de dienst van de kerk in de stad...

Mensen kunnen worden aangesproken op hun negatieve kanten, maar ze kunnen ook ontdekt worden aan hun misschien wel verborgen mogelijkheden. Het is een taak van het pastoraat het oorspronkelijke in mensen te ontdekken en hen daarin te

bevestigen. Dat is ook de taak van het justitiepastoraat in het gevangenis-kerkewerk.

Mensen die met justitie in aanraking komen worden vaak alleen maar gezien en beoordeeld vanuit hun tekort. Ze vallen samen met wat ze hebben misdaan en ze worden volledig vereenzelvigd met waarin ze hebben gefaald.

Nogal eens voelt men zich buiten de gevangenis ver boven hen verheven.

De kwaden zitten dan achter de muren en wij, als de goeden, kijken van buiten af op hen neer. Het kwaad is gelocaliseerd in criminelen en misdadigers.

En de wereld is simpel verdeeld in 'zij' en 'wij'.

Soms wordt ook vanuit die invalshoek tegen het justitiepastoraat aangekeken.

Dan krijgen justitiepastores vragen als: 'Zijn ze zich nu ook wel van hun schuld bewust?' Of 'komen ze ook wel eens tot bekering?' Of 'ze gaan zeker naar de kerk om uit hun cel te zijn, voor de gezelligheid en voor de koffie.'

En dan denk ik wel eens stil bij mezelf: was dat ook buiten de gevangenis maar meer waar, dat mensen de kerk zouden weten te vinden voor de sfeer en om de geslotenheid van het leven te doorbreken...

De inzet van het justitiepastoraat is niet om mensen op hun tekort aan te spreken, maar hen juist in hun persoon-zijn te versterken.

Tijdens de detentie komen veel dingen boven. Hoe het leven gelopen is. En we horen in de gesprekken hoe veel gedetineerden de gebrokenheid van het leven zelf hebben ervaren.

We zien dan dat criminaliteit vaak niet op zichzelf bestaat. Meestal is het een gevolg van iemands levensgeschiedenis. Als een rode draad wordt zichtbaar dat velen zijn opgegroeid in kansarme situaties.

Het gaat dan om achterstanden die zijn opgelopen in de persoonlijke ontwikkeling, de sociale integratie en in de basis voor maatschappelijk functioneren (opleiding, sociale en maatschappelijke vaardigheden, het voeren van een eigen huishouding, werk, en huisvesting).

In het pastoraat gaan we met mensen op zoek zichzelf in hun levensverhaal te verstaan. Het is een ontdekkingsocht die gaat door de dalen van de pijnlijke ervaringen, maar daar doorheen ook op weg naar wie je mag en kan zijn, misschien naar wat altijd verborgen is gebleven.

Het gaat erom te leren verstaan dat je meer bent dan het delict waarvoor je bent ingesloten. Een mens met een naam en een bedoeling.

In die ontmoeting met 'maatschappelijk getekende mensen' laten gedetineerden ons vaak de binnenzijde van hun leven zien. Dan licht in hen ook op de zorg van een

man en vader voor zijn vrouw en kinderen, of de liefde van een zoon voor zijn ouders.

Justitiepastoraat wortelt in het hart van het evangelie. Als mens mag je bestaan voor het aangezicht van God. Wat dat betekent zien we haarscherp in de geboorte van Jezus. God wordt mens in een kind. En dat bepaalt ons bij het kind in onszelf. 'Wie het koninkrijk van God niet aanneemt als een kind, zal er voorzeker niet binnengaan', zegt Jezus. In het kind zien we heel geconcentreerd het recht dat je als mens hebt om te bestaan en te worden bemind. Recht op bestaan en recht op liefde is niet afhankelijk van wat je presteert en opbouwt, maar het is met ons menszijn gegeven en het wordt ons van God uit dag in dag uit bevestigd.

In het gevangeniskerkewerk delen wij met gedetineerden de zorg om het leven. Niet alleen als pastores, maar samen met vele vrijwilligers die vanuit de kerken assistentie verlenen in het justitiepastoraat. Deze vrijwilligers bezoeken de kerkdiensten en gespreksgroepen en waar nodig bezoeken zij persoonlijk gedetineerden. In hun gaan achter de muren, in de handdruk, in de omarming en in hun aandacht brengen zij daadwerkelijk tot uitdrukking dat onze God een God van liefde is. En dat van Hem uit de eerste woorden over ons leven gesproken zijn: liefde en genade.

In de wereld van God bestaan geen muren tussen mensen. Want wij blijven door alles heen kinderen van Hem en medemensen van elkaar.

Gevangeniskerkewerk is alleen dan geloofwaardig als de zorg van de kerk zich niet alleen richt op de periode van de detentie, maar zich ook uitstrekt tot de periode na de detentie. Veel gedetineerden belanden na de detentie in dezelfde vicieuze cirkel als daarvoor. In Den Haag is met het justitiepastoraat het nazorgpastoraat verbonden van de Stichting Exodus. Exodus heeft vier nazorgprojecten ontwikkeld. Allereerst een eetcafé als Open Huis. Het wordt gerund door vrijwilligers. Men kan er dagelijks terecht voor een maaltijd, ontmoeting en ontspanning. Na de gevangenis kunnen hier contacten worden voortgezet en opgebouwd. Naast het eetcafé is er een huis voor begeleid wonen en een fietsenmakerij als werkervaringsproject. In het huis voor begeleid wonen kunnen ex-gedetineerden een jaar lang onder begeleiding wonen en werken aan de opbouw van een nieuw bestaan. Het gaat om zaken als: het leren voor jezelf te zorgen op je eigen kamer, het omgaan met relaties, het aanleren van vaardigheden, het leren praten over moeilijkheden die je tegenkomt. De eerste twee maanden van hun verblijf in huis werken de bewoners in het werkervaringsproject. Ze leren daar een dagritme en ze leggen de basis voor het kunnen functioneren bij een werkgever. Waar nodig worden de bewoners begeleid

naar een opleiding of leerwerkproject.

Zo biedt Exodus een samenhangende begeleiding in wonen, werken, welzijn en zingeving. Het hele programma is erop gericht dat mensen na deze periode weer grond onder de voeten hebben, onder meer in een baan en een huis.

Als vierde project worden er in een van de Haagse kerken vier keer per jaar Exoduskerkdiensten gehouden. Deze diensten zijn bedoeld als ontmoetingsplaats en inspiratiebron voor mensen in de marge van de kerk en de samenleving. Het zijn laagdrempelige diensten met veel aandacht voor sfeer, symboliek en de ervaring van het leven van iedere dag.

Geloven in God betekent geloven in mensen. Dat wil zeggen dat je elkaar zo nabij bent dat er ruimte ontstaat om je naar je eigen mogelijkheden te ontplooien. Ik sluit af met een verhaal. Het verhaal van een bewoner van het Exodushuis. Zijn periode zat erop. Hij ging samenwonen met zijn nieuwe vriendin en haar twee kinderen. Er was een afscheidsreceptie voor hem georganiseerd met mensen die voor hem belangrijk waren geworden. Zijn begeleider hield een toespraakje. Hij besloot dat met een symbool. In zijn ene hand had hij een rechthoekige steen. In zijn andere hand een homp klei. En hij zei: 'als deze steen was je toen je hier binnenkwam. Hard geworden door het leven. Maar we hebben hier je andere kant gezien. Je binnenkant. Je kwetsbaarheid en je gevoel. Je vriendschap. Daarom laten we nu je weg gaat die steen maar hier. En je krijgt van ons mee dit stukje klei. Van die klei kun je als je wilt zelf iets maken, met je eigen handen, iets van jezelf, iets dat echt bij jou hoort.

Jan Eerbeek

justitiepredikant Scheveningen